

Олександр Холод, д-р філол. наук, проф.,
акад. Академії наук вищої школи України
ORCID ID: 0000-0002-6851-0176
e-mail: oleksandr.holod@pnu.edu.ua
Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника, Івано-Франківськ, Україна

МАРКЕРИ НЕГАТИВНИХ ВЕРБАЛЬНИХ ОЦІНОК ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ О. ДОВЖЕНКА ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГЕМИ (на матеріалі розсекречених документів спецслужб)

Вступ. Метою нашого дослідження стала ідентифікація та опис маркерів негативних вербальних оцінок у матеріалах розсекречених документів спецслужб щодо життя й творчості О. Довженка як інструментарій формування ідеологем.

Методи. На першому етапі ми ідентифікували в 24 рандомно відібраних фрагментах текстів чотири класи слів із маркерами негативних оцінок життя й творчості О. Довженка. На другому етапі ідентифіковані класи слів ми згуртували в суцільний список і звернулися до програми штучного інтелекту (Chat GPT4.0) з інструкціями створити портрет О. Довженка. Третій етап дослідження передбачав розширення кількості дослідницького інструментарію до трьох електронних програм штучного інтелекту ("Chat GPT4.0"; "Chat Mistral"; "Playground") з інструкціями створити візуалізації ідеологемі "О. Довженко". На четвертому етапі дослідження на базі вербальної ідеологемі "О. Довженко" дві програми ("Chat GPT4.0." і "Chat Mistral AI") створили два візуальних зображення.

Результати. Нами було встановлено, що від 100 % (1456) слів у відібраних фрагментах із вербальними маркерами негативних оцінок життя і творчості О. Довженка в аналізованих текстах лише 12,7 % були представлені іменниками, прикметниками, дієсловами і прислівниками з негативною семантикою. Лише кожне восьме слово у відібраних текстах розсекречених документів щодо О. Довженка мають негативні оціночні слова/лексемі. Візуалізація ідеологемі "Олександр Довженко" за вербальними маркерами дозволила констатувати негативний сумний образ, який циркулював у пресі, на радіо й у свідомості громадян Радянського Союзу в період 20-х–30-х рр. XX ст.

Висновки. Слова-маркери негативних оцінок життя і творчості О. Довженка не є адекватними реальним негативним оцінкам щодо кіномитця. Якщо ідеологи на базі слів-маркерів стимулювали програми штучного інтелекту до створення портретів без урахування специфіки негативізації постаті О. Довженка, то вербальний текстовий опис ідеологи дозволив програмам штучного інтелекту створити адекватний портрет-образ кіномитця. Останній з успіхом експлуатувався органами радянської влади в період від 20-х до 30-х років ХХ ст. задля досягнення "вищої" соціалістичної мети "очищення" радянського суспільства від петлюрівців, троцькістів, українських націоналістів тощо.

Ключові слова: творчість О. Довженка, ідеологема, маркери, негативні оцінки, інструментарій, візуалізація.

Вступ

Відомим фактом є те, що доля українського письменника й кінорежисера О. Довженко неоднозначно оцінюється сучасними критиками й біографами (Безручко, 2007а; Безручко, 2007б; Безручко, 2008а; Безручко, 2008б; Безручко, 2009; Безручко, 2011; Безручко, 2012; Довженко без гриму..., 2014; Небесьо, 2017; Мисливський, 2019; Попик, 2000; Полухович, 2018; Рудкевич, 2006; Тримбач, 2013; Rotha, 1931; Liber, 2002; Rosenbaum, 2024; Fujiwara, 2024 та ін.). Ми поділили умовно самооцінки творчості кінорежисера (Довженко, 1994; Довженко, 2015), критичні публікації про творчість і життя О. Довженка (Гриневич, 2008; Звенигора, 1928; Іванова, 1991; Ковальчук, 2002; Кошелівець, 2005; Поляруш, 2016; Приходько, 2016; Лесик, 2016; Нікоряк, 2021; Павленко, 2021 та ін.), біографічні публікації (Безручко, 2008; Видашенко, 2014; Небесьо, 2017; Тримбач, 2007; Тримбач, 2013 та ін.), матеріали розсекречених документів спецслужб в оцінках творчості й життя О. Довженка на два види:

1) маркери негативних вербальних оцінок життя й творчості О. Довженком;

2) маркери негативних вербальних оцінок життя й творчості О. Довженка.

Проблема полягає в тому, що дотепер ні критики, ні біографи О. Довженка не чинили спроб з'ясувати конкретні маркери негативних вербальних оцінок життя й творчості О. Довженка

як інструментарію формування ідеологеми. Причиною відсутності об'єктивного пошуку згаданих маркерів багато років була засекреченість документів про діяльність і життя О. П. Довженка. Лише нещодавно (7 липня 1994 року) були "відкриті" й опубліковані матеріали розсекречених документів, які знаходилися майже століття в спеціальних сховищах ВЧК, ДПУ, НКВС, КДБ і СБУ (Служби Безпеки України).

Метою нашого дослідження стала ідентифікація та опис маркерів негативних вербальних оцінок у матеріалах розсекречених документів спецслужб щодо життя й творчості О. Довженка як інструментарій формування ідеологеми.

Об'єктом дослідження були вербальні негативні оцінки життя й творчості О. Довженка, що містяться в матеріалах розсекречених документів спецслужб. *Предметом* дослідження – маркери згаданих негативних оцінок життя й творчості кіномитця як інструментарій формування ідеологеми (на матеріалі розсекречених документів спецслужб).

Методи

Серед загальних методів ми обрали концептуальний *холістичний підхід*, що передбачає аналіз негативних вербальних оцінок життя й творчості О. Довженка з позиції Цілого, у якому "розглядається цілісність світу як наслідок творчої еволюції, що спрямовується нематеріальним і непізнаним «фактором цілісності»" (Холізм, 2024). Вважаємо, що ідентифікація маркерів негативних вербальних оцінок життя й творчості О. Довженка повинна здійснюватися при врахуванні фізичних, матеріальних факторів, з одного боку, і нематеріальних, духовних факторів, з іншого боку. Лише такий синтез дасть можливість дотримуватися об'єктивності під час пошукових дослідницьких процедур. Разом із тим, ми застосували *аналіз і синтез* задля ідентифікації конкретних маркерів негативних вербальних оцінок життя й творчості О. Довженка. Результат згаданих методів дозволив нам звернутися до *методу абстрагування*, щоб відволіктися від другорядних факторів, що не мали суттєвого впливу на формування маркерів негативних вербальних оцінок життя й творчості О. Довженка. *Метод класифікації* потрібен був нам для групування за певними

ознаками тих факторів, що були ідентифіковані нами під час аналізу й синтезу згаданих факторів.

Джерельною базою для нашого дослідження стала монографія О. Безручка "Олександр Довженко: розсекречені документи спецслужб" (Безручко, 2008), а також інформація, що зафіксована в розсекречених документах й опублікована в книзі В. Попика "Під софітами ВЧК – ДПУ – НКВС – КДБ" (Попик, 2000).

Для здійснення емпіричної частини дослідження ми застосували програму "Mistral" (Класифікація маркерів..., 2024), яка запропонувала класифікацію маркерів негативних вербальних оцінок за п'ятьма критеріями: 1) за класами слів; 2) за видами негативності; 3) за типами негативності; 4) за групами за значеннями; 5) за функціями в тексті. Далі наводимо згадану класифікацію за критерієм "Класи слів".

Іменники: слова, які позначають негативні явища, предмети або якості (напр., "біда", "нещастя", "злочин").

Прикметники: слова, які описують негативні характеристики (напр., "поганий", "жахливий", "неприємний").

Дієслова: слова, які позначають негативні дії або стани (напр., "руйнувати", "страждати", "ненавидіти").

Прислівники: слова, які описують негативні обставини або спосіб дії (напр., "погано", "жальогідно", "неприємно").

Дослідження проводилося в чотири етапи.

На першому етапі ми звернулися до першого критерію ("За класами слів") згаданої раніше класифікації та ідентифікували в 24 рандомно відібраних фрагментах текстів чотири класи (частини мови): іменники, прикметники, дієслова (та їхні форми) і прислівники з маркерами негативних оцінок життя й творчості О. Довженка (див. таблицю).

На другому етапі ідентифіковані класи слів ми згуртували в суцільний список і звернулися до програми штучного інтелекту (Chat GPT4.0) з такими інструкціями:

– "Створи портрет Олександра Довженка" (див. рис. 1) (для штучного інтелекту "Chat GPT4.0");

– "Створи портрет Олександра Довженка на тлі радянської епохи 20-х–30-х років ХХ століття" (див. рис. 2) (для штучного інтелекту "Chat GPT4.0").

Рис. 1. Портрет

Олександра Довженка

(штучний інтелект Chat GPT4.0)

URL: <https://chatgpt.com/g/g-mzFm1dKjW-chat-gpt/c/6773b0d2-2bc4-8003-bf0d-befe18c01045>

(створено 31.12.2024 о 11:56)

Рис. 2. Портрет Олександра

Довженка на тлі радянської епохи

(штучний інтелект Chat GPT4.0)

URL: <https://chatgpt.com/g/g-mzFm1dKjW-chat-gpt/c/6773b0d2-2bc4-8003-bf0d-befe18c01045>

(створено 31.12.2024 о 12:23)

Третій етап дослідження передбачав розширення кількості дослідницького інструментарію до трьох електронних програм штучного інтелекту ("Chat GPT4.0"; "Chat Mistral"; "Playground"), яким були подані такі інструкції:

– "Створи візуалізацію ідеологеми "Олександр Довженко" як інструменту інмутації суспільства" (див. рис. 3) (для програми штучного інтелекту "Chat Mistral AI");

– "Візуалізуй образ Олександра Довженка як ідеологеми радянської влади 20-х–30-х років ХХ століття" (див. рис. 4) (для програми штучного інтелекту "Chat Mistral AI");

– "Створи візуальний образ Олександра Довженка як ідеологеми радянської влади 20–30-х років ХХ століття" (див. рис. 5) (для програми штучного інтелекту "Playground").

На четвертому етапі дослідження завдяки нашому спрямуванню програма "Chat Mistral AI" вербально деталізувала ідеологеми "О. Довженко" (див. текст ідеологеми далі). На базі згаданої вербальної ідеологеми "О. Довженко" дві програми ("Chat GPT4.0" і "Chat Mistral AI") створили два візуальних зображення (див. рис. 6 і 7).

Застосована методика була завершена аналізом результатів і формулюванням висновків щодо досягнення сформульованої мети нашого дослідження.

Рис. 3. Візуалізація ідеологемі "Олександр Довженко" як інструмент інмутації суспільства Chat Mistral AI

URL: <https://chat.mistral.ai/chat/a190d196-3029-476b-aa37-9d806db3431b>
(створено 01.01.2025 о 17:58)

Рис. 4. Візуальний образ Олександра Довженка як ідеологемі радянської влади 20–30-х років XX століття Chat Mistral AI

URL: <https://chat.mistral.ai/chat/a190d196-3029-476b-aa37-9d806db3431b>
(створено 01.01.2025 о 17:50)

Рис. 5. Візуальний образ Олександра Довженка як радянської ідеологемі 20-х–30-х років XX століття Playground

URL: <https://playground.com/design/surreal-digital-artwork-of-divided-male-figure-symbolizing-conflict-cm5e4wwu701k3ee9149en7c9v>
(створено 01.01.2025 о 18:20)

Рис. 6. Візуалізація штучним інтелектом Chat GPT4.0 вербальної ідеологемі "Олександр Довженко" Chat GPT4.0

URL: <https://chatgpt.com/g/g-mzFm1dKjW-chat-gpt/c/677947dd-7080-8003-94ed-302ef1f76f45>
(створено 04.01.2025 о 17:43)

Рис. 7. Візуалізація штучним інтелектом вербальної ідеологеми "Олександр Довженко". Chat Mistral AI
URL: <https://chat.mistral.ai/chat/13da79af-aed5-4d9b-93f1-c4ee9128f789>
(створено 04.01.2025 о 17:58)

Результати

На першому етапі ми ставили завдання ідентифікувати тексти про життя і творчість Олександра Довженка. Із цією метою ми звернулися до двох опублікованих джерел розсекречених документів спецслужб (Безручко, 2008; Попик, 2000).

Оскільки розсекречені текстові документи й авторські коментарі до них мали великі обсяги (сумарний обсяг текстів дорівнював 638 сторінок, або 255 200 слів, або 1 531 200 знаків із пробілами), ми в рандомному (випадковому) порядку відібрали 24 фрагменти текстів, що були написані самим О. Довженком, його друзями, недругами, агентами спецслужб, критиками, дружиною Юлією Солнцевою тощо. Відібрані фрагменти мали негативні вербальні оцінки життя та творчості Олександра Довженка. Такий дослідницький вибір негативізації постаті О. Довженка був потрібен для розуміння механізмів і процесів формування радянською системою ідеологеми під назвою "О. Довженко". Багато років (від 20-х років до 80-х років ХХ століття) негативно зафарбованою ідеологемою радянська влада лякала й тримала в напрузі представників творчої інтелігенції в СРСР і в радянській Україні.

Звернувшись до програми штучного інтелекту Chat GPT4.0, ми отримали пропозицію можливої класифікації вербальних маркерів. Таку класифікацію подаємо далі.

1. За класами слів.

Іменники: слова, які позначають негативні явища, предмети або якості (напр., "біда", "нещастя", "злочин").

Прикметники: слова, які описують негативні характеристики (напр., "поганий", "жахливий", "неприємний").

Дієслова: слова, які позначають негативні дії або стани (напр., "руйнувати", "страждати", "ненавидіти").

Прислівники: слова, які описують негативні обставини або спосіб дії (напр., "погано", "жалогідно", "неприємно").

2. За видами негативності.

Емоційна негативність: слова, які виражають негативні емоції (напр., "сум", "страх", "гнів").

Оціночна негативність: слова, які виражають негативну оцінку (напр., "поганий", "неприємний", "жахливий").

Соціальна негативність: слова, які виражають негативні соціальні явища або події (напр., "злочин", "корупція", "несправедливість").

3. За типами негативності.

Пряма негативність: слова, які безпосередньо виражають негатив (напр., "поганий", "жахливий").

Непряма негативність: слова, які виражають негатив через заперечення позитивних якостей (напр., "недобрий", "неприємний").

4. За групами за значенням.

Фізична негативність: слова, які описують фізичні негативні стани або дії (напр., "боліти", "ламати", "хворіти").

Психологічна негативність: слова, які описують психологічні негативні стани або емоції (напр., "депресія", "тривога", "страх").

Соціальна негативність: слова, які описують негативні соціальні явища або події (напр., "конфлікт", "дискримінація", "несправедливість").

5. За функціями в тексті.

Описові маркери: слова, які описують негативні явища або стани (напр., "темний", "холодний", "болючий").

Евалюативні маркери: слова, які виражають негативну оцінку або ставлення (напр., "поганий", "жахливий", "неприємний").

Емотивні маркери: слова, які виражають негативні емоції (напр., "сум", "страх", "гнів").

Ураховуючи перспективу аналізу великого обсягу 255 200 слів, ми звузили об'єкт дослідження до одного із п'яти критеріїв аналізу. Таким критерієм став аналіз "За класами слів", результати якого ми подали в таблиці.

Таблиця

Ідентифікація маркерів негативних вербальних оцінок життя й творчості О. Довженка у період від 1919 року до 1932 року (за критерієм "Класи слів")
(окремі тексти подаються в перекладі з російської мови; переклади О. Безручка й наші – О.Х.)

№ з/п	Кількість і відсотки (%) слів у фрагменті	Фрагменти негативної вербальної аксіології	Критерій "За класами слів"					Разом (кількість і %)
			Ім'яники (кількість і %)	Прикметники, діприкметники (кількість і %)	Дієслова (кількість і %)	Прислівники (кількість і %)	7	
1	2	3	4	5	6	7	8	
1	27/100	"Довженко й Орловський були петлюрівцями, куди вступили добровільно...ставитися до Довженка й Орловського як до ворогів робітничо-селянської влади й розмістити їх у Концентраційний табір до кінця громадянської війни" (Висновок від 27.12.1919 р. у справі за № 112 Орловського В.Г., Довженка О.П., Кучеришко Є.А. (м. Житомир). ЦДАГО України, Ф. 263. Оп. 1. Спр. 52928. Арк. 24–24 зв.)	1. Ворогів 2. Табір	1. Концентраційний	–	–	–	
			2/7,4	1/3,7	0	0	3/11,1	

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
2	19/100	"3. <u>Основний недолік картини:</u> <u>вона недостатньо переконлива,</u> <u>де в чому плакатно-поверхнева.</u> <u>Є окремі моменти, що свідчать</u> <u>про безсумнівний ідеологічний</u> <u>провал...</u> " (Фрагмент рапорту оперуповноваженого ДПУ УРСР про вряження після закритого громадського перегляду звукового кінофільму "Іван" від 6.11.1932 р. ЦДАМЛМ України. Ф. 1196. Оп. 2. Спр. 5. Арк. 1–2. Ксерокопія. Машинопис)	1. Недолік 2. Провал 2/10,5	1. Переконлива 2. Плакатно- поверхнева 3. Безсумнівний ідеологічний 3/15,7	– 0	1. Недостатньо 1/2	– 6/31,5
3	20/100	"У Києві навколо Довженка <u>створилася нестерпна</u> <u>атмосфера недовіри.</u> <u>Підозри... Почалися цоденні</u> <u>нервовні зіткнення</u> <u>з начальством, дріб'язкові</u> <u>образи, наклепи, брудні</u> <u>дорікання</u> " (Плачинда, 1964, с. 117)	1. Недовіри 2. Підозри 3. Зіткнення 4. Образи 5. Наклепи 6. Дорікання 6/30	1. Нестерпна 2. Нервовні 3. Дріб'язкові 4. Брудні 4/20	– 0	– 0	– 10/50

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
4	44/100	"...навіть студенти, які відбували практику в моїй групі ("Іван"), вважалися в інституті <u>довженкістами</u> , тобто <u>контрреволюціонерами</u> в кіно. Я був <u>позбавлений</u> можливості виховувати кадри. А в тому, що мене не запросили до Київського кіноринституту хоча б лектором, я вбачав <u>небажання, щоб хтось у мене вчився</u> " (Лист О.П. Довженка до С.В. Косіора. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 5306. Арк. 34)	1. Довженкісти 2. Контр-революціонери 3. Небажання	1. Позбавлений	-	-	-
			3/6,8	1/2,2	0	0	4/9,1

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
5	170/100	"...Я був дуже <u>напружений</u> і <u>зв'язаний</u> ... це й <u>працьовитий</u> ... <u>шлях</u> ські <u>дальтоніки</u> прийшли в <u>лють</u>з <u>жахом</u> <u>думаю</u> , що я <u>наробив</u> – <u>адже</u> <u>може</u> <u>виявитися</u> , що це й не <u>сад</u> <u>зовсім</u> , а <u>біологізм</u> , <u>пантеїзм</u> , <u>кулацька</u> <u>витівка</u> на <u>практиці</u>Т. <u>Косячний</u> <u>викликав</u> <u>мене</u> з <u>Москви</u> й <u>запропонував</u> <u>вирізати</u> з <u>картини</u> <u>12</u> <u>шматків</u> , <u>кваліфікуючи</u> <u>їх</u> <u>як</u> <u>політично</u> <u>шкідливі</u> ... <u>По-друге</u> , <u>я</u> <u>не</u> <u>згоде</u> н з <u>тим</u> , <u>що</u> <u>допустив</u> <u>тут</u> <u>навіть</u> <u>миновільну</u> <u>помилку</u> . <u>скоріше</u> <u>навіяки</u> : <u>я</u> <u>свідомо</u> <u>був</u> <u>трохи</u> <u>супорий</u> , <u>скулий</u> <u>і</u> <u>непіддатливий</u> у <u>відношенні</u> <u>глядача</u> ... <u>Ось</u> <u>чому</u> <u>мені</u> <u>зараз</u> <u>дуже</u> <u>важко</u>	1. Лють 2. Жахом 3. Помилку 4. Дефектів 5. Порок	1. Напружений 2. Кулацька 3. Шкідливі 4. Не згоде 5. Супорий 6. Скулий 7. Непіддатливий 8. Злий 9. Недосвідчений 10. Ганебного 11. Похмурі 12. Негативною 13. Непрямого 14. Страшну 15. Скандальним	1. Не виїде 2. Гнітять 3. Ударити	1. Важко 2. Грубо 3. По-негар- ному	–

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
		<p>Те, що робилося в українській пресі... грубо й по-негарному <u>тенденційне</u>... <u>перша стаття</u>,... <u>говорить мені</u>..., що автор її <u>злий</u> і <u>кінематографічно недосвідчений</u>. ...з приводу мого <u>ганебного</u> кінця на <u>Україні</u>, режисера з мене <u>не виїде</u>. <u>Ось чому мене гнітять похмури критики з негативною психікою й непрямою ходюю</u> ... <u>Тому чи не легше їм знайти пару-іншу дефектів творчого почерку, звести все це в порок усього світогляду художника, ударити й випробувати при цьому свою страшний радість</u>... <u>Чому моє ім'я стало скандальним?</u> <u>А я вперше в житті опинився в глухому куті!</u>" (Лист О.П. Довженка С.В. Косіору від 5 листопада 1932 р, м. Москва. О. Довженко. Москва. Метрополь. Текст листа російською. Переклад українською О.В. Безручка) (ЦДАГО Україна. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 5306. – Арк. 34. Оригінал.)</p>	5/2,9	15/8,8	3/1,7	3/1,7	26/15,3

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
6	50/100	"О.П. Довженко вважав, що "коли б після свого фільму "Іван", він не виїхав би до Москви, якби за нього не заступився тов. СТАЛІН, то на Україні його б охоче "з'їли", а може б " <u>посадили</u> ", <u>тим більше, що він і боротьбистів</u> , і в <u>Валенте, тобто був зв'язаний з націоналістичними колами</u> " (Витяг з оперативного повідомлення про О. Довженка, 19 серпня 1938 р. ГДА СБ України. Ф. 11. Спр. С-836. Т. 1. Арк. 189)	1. Боротьбистів 1/2	1. Націоналістичними 1/2	1. "З'їли" 2. "Посадили" 2/4	– 0	– 4/8

² Боротьбисти / С. В. Кульчицький. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-37346>

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
7	25/100	"На Україні <u>ДОВЖЕНКА</u> <u>цькували</u> , тому що "вони <u>не терплять людей</u> , які <u>піднімаються вище середнього рівня</u> ", і <u>переїзд ДОВЖЕНКА до Москви пояснює бажанням позбутися цього цькування</u> " (Довдка про О. Довженка оперуповноваженого 4-го відділення СПВ ОДПУ Терновської. Квітень. Арк. 78)	-	-	1. Цькували 2. Не терплять 3. Позбутися	-	-
			0	0	3/12	0	3/12
8	46/100	" <u>Борис Захарович сказав, що українці, подивившись "Івана" разом зі Скрипником, сформулювали із приводу цієї картини рішення, що цей <u>твір ворожий народу</u>, що ми <u>не повинні показувати на екрані, що Довженко націоналіст</u>, що жінка, яка бігає по будівництву Дніпроострова, це, образно кажучи, <u>мати, що протестує проти індустріалізації</u>" (Солнцева, РГАЛД, Ф. 2081, Оп. 3, Спр. 338. Арк. 211)</u>	1. Націоналіст 1/2,1	1. Ворожий 1/2,1	1. Не повинні 2. Протестує 2/4,3	-	- 4/8,6

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
9	38/100	"Цим можна пояснити трохи дивне поводження Довженка в вирішенні питання про прийняття в його групу хоча б одного комуніста, <u>проти</u> чого Довженко... <u>сильно заперечував і не приймав</u> у результаті чого в групі Довженка на сьогодні немає <u>жодного комуніста</u> " (Докладная записка о троцькистском засильи и засоренности аппарата кино системы Г. Киева. Арк. 9)	– 0	1. Дивне 1/2,6	1. Заперечував 2. Не прийняв 2/5,2	1. Немає 1/2,6	– 4/10,4
10	71/100	"Звіди його <u>критичні</u> висновки про саму систему радянського життя, що <u>замість того, щоб виховувати нову шляхетну людину</u> – "лицяра без страху й докору", <u>створила масовий тип пристосованця, дурня й боягуза.</u> "	1. Пристосованця 2. Дурня 3. Боягуза 4. Ура-патріотизмі	1. Критичні	1. Засуджує	–	–

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
		<p>Довженко різко засуджує всю систему радянського виховання – школу, комсомол, громадські організації, взаємини між комуністами й безпартійними, цензуру в мистецтві, пресу й "весь тон життя, побудований, з одного боку, на <u>ура-патріотизмі</u>, "шапкозакидагельстві" і кузьма-прутковщині", а з іншого боку – на "догматизмі, обов'язковому ідейному штилі" ... (Попик, 2000).</p>	<p>5. "Шапкозакидагельстве" (рос.) 6. "Кузьма-прутковщине" (рос.) 7. Догматизмі</p>	1/1,4	1/1,4	0	9/12,6
11	35/100	<p>"Довженко скаржиться, що падає моральність народу. Провітають хуліганство, брутальність, підлість, брудне ставлення до жінки, неповага людини до людини, розвивається дрібний <u>еготизм, себелюбство, болгузтво, виказування</u>.</p>	<p>1. Хуліганство 2. Брутальність 3. Підлість 4. Неповага 5. Еготизм. 6. Себелюбство 7. Болгузтво 8. Виказування</p>	1. Брудне	1. Падає 2. Послабляє	–	–

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
		Це також не тільки перекручує особистість, але <u>послаблює</u> народ політично, державно." (Попик, 2000)	8/22,8	1/2,8	2/5,7	0	11/31,4
12	49/100	" <u>Довженко</u> <u>скаржить</u> ся, що замість <u>знищеної</u> релігії не дане нічого. Релігія – нехай <u>фальш</u> і <u>неправда</u> , – але це давало моральні підвалини, облагороджувало. "Іноді... <u>фальш</u> краще, ніж <u>порожнеча</u> . Наприклад, <u>дають</u> галичан і поляків за їхню <u>худоту</u> <u>ввічливість</u> і <u>доводять</u> , що вона <u>фальшива</u> . А я <u>вважаю</u> , нехай краще <u>фальшива</u> <u>ввічливість</u> , ніж <u>відверте</u> <u>хуліганство</u> " (Попик, 2000, с. 210–212)	1. Фальш (2 рази) 2. Неправда 3. Порожнеча 4. Хуліганство	1. Знищеної 2. Нудотну 3. Фальшива (2 рази)	1. Скаржиться 2. Лають	–	–
			5/10,2	4/8,1	2/4	0	9/18,3

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
13	67/100	"Довженко говорить, що революція підняла догори величезні шари людей, але поки що з мільйонів неписьемних зробила всього лише мільйони малограмотних. Але надані йому всі права, права вимагати й перекочувати його, що він – нова людина. І він вирішив, що нова людина і є малограмотною, що малограмотність – досконалість. І він починає диктувати. Тип сучасної нової людини – це тип <u>неука</u> , <u>недоучки</u> , а <u>недоучка</u> із претензією <u>гірше профана й темної людини</u> ." (Безручко, 2008, с. 32)	1. Неук 2. Недоучка (2 рази) 3. Профан 4/5,9	1. Малограмотних 2. Темної 2/2,9	– 0	1. Гірше 1/1,4	– 7/10,4

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
14	410/100	"Довженко <u>відмовляється</u> розглядати це тимчасове <u>минуле явище</u> й <u>не хоче</u> глянути в перспективу. Він доводить, що <u>тому й відстає</u> сучасна радянська література, тому що вона покликана показати світу нову людину, породжену соціалізмом. А ця людина поки що – <u>негативний: неук, ледар, хуліган</u> " (Попик, 2000, с. 210–212)	1. Неук 2. Ледар 3. Хуліган	1/2,4	1. Відмовляється 2. Не хоче 3. Відстає	0	7/17,0
15	57/100	"А Довженко агітує з екрана, що інтернаціональні товариші тільки через <u>століття</u> заспівують про Щорса. Що це? Думаю, що <u>контрреволюція!</u> Завдяки <u>тому, що Довженко з екрана агітує, що через століття</u> будуть співати про Щорса із чернігівськими дівчатами,	1. Контр-революція 2. Невір'я	–	–	–	–

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
		у глядача з'являється або може з'явитися невір'я, що в найближчі роки або десятиліття буде Жовтнева революція в капіталістичних країнах" (Олександр Довженко вчора і сьогодні, 2005, с. 154–155)	2/3,5	0	0	0	2/3,5
16	73/100	"Фільм "Звенигора" ... я вважаю як фільм абсолютно націоналістичний, контрреволюційний... Довженко не просто ворог народу... можливо, шпигун німецький або польський, або польсько-німецький у нашому кіномистецтві..."	1. Воров 2. Шпигун 3. Довженята	1. Націоналістичний 2. Контрреволюційний 3. Фашистський	1. Ізювати 2. Відгородити	–	–

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
		<p>Требa особисто виявити всіх прихильників – друзів Довженка в літературі, пресі, театрі, живопису, скульптурі, кіно й <u>ізолювати їх від суспільства, щоб відгородити наше мистецтво від контрреволюційної ідеології... Геть фашистський екстремізм із нашого соціалістичного мистецтва – кіно. Фашистський екстремізм німецький з Німеччини привіз Довженко. Геть Довженка й довженят з нашого радянського мистецтва" (Олександр Довженко вчора і сьогодні..., 2005, с. 178–181)</u></p>	3/4,1	3/4,1	2/2,7	0	8/10,9
17	17/100	<p>"Колишній співробітник НКВС Гальський: "...Я підозрюю в <u>процюзьмі</u>, а може бути, і <u>гірше, режисера-орденоносця О. П. Довженка</u>" (Олександр Довженко вчора і сьогодні..., 2005, с. 153–154).</p>	1. Троцькізм 1/5,8	– 0	– 0	– 0	– 1/5,8

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
18	27/100	"Довженко безпартійний, висунувся в кіно дуже швидко, після ряду картин: "Земля", "Арсенал", "Іван", "Аероград", навколо яких створився галас зверху, однак маса їх <u>не прийняла й не оцінила...</u> " (Олександр Довженко вчора і сьогодні..., 2005, с. 153–154).	–	–	1. Не прийняла 2. Не оцінила	–	–
19	59/100	"Довженко, порівнюючи заходи в нас у країні з порядками за кордоном, завжди [іх] критикує, говорячи, що "хіба наші дурні можуть щось зробити, довести до ладу?" "Всі свої картини він робить із колосальними <u>перевитратами</u> , <u>затискаючи</u> самокритику й <u>вважає себе непогрішим</u> . <u>Оточуючих тероризує</u> так, що ніхто нічого <u>не може сказати</u> або <u>сперечити...</u> <u>Його система залякування</u> <u>створює</u> <u>довкола нього атмосферу повного мовчання</u> " (Олександр Довженко вчора і сьогодні..., 2005, с. 153–154).	1. Дурні 2. Перевитрати 3. Залякування	–	1. Критикує 2. Затискаючи (дісприслівник) 3. Тероризує 4. Не може 5. Сперечити	–	–
			3/5,0	0	5/8,4	0	8/13,5

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
20	80/100	"Зараз, перебуваючи в експедиції, ми бачимо, що з ним діється щось негарне. Знімати йому або не хочеться, або він навмисне веде роботу до зриву. Усе, що не знімаємо – перезнімає знову. "Щором" обраний потворний, карикатурний, "танцююча балерина". Командири Щорса – всі якісь <u>бевзі</u> , актори викликаються на зйомки, сидять по 15–20 днів, <u>не знімаються</u> й одержують колосальні гроші. План, як такий, <u>не існує</u> . Те, що пишеться на папері, – <u>фікція</u> . У <u>репортажах пишуться лише</u> кадри, тому що не знімається те, що в сценарії" (Олександр Довженко вчора і сьогодні..., 2005, с. 153–154).	1. Зрив 2. Бевзі 3. Фікція	1. Негарне 2. Потворний 3. Карикатурний 4. Липові	1. Не хочеться 2. Перезнімає 3. Не знімаються 4. Не існує 5. Не знімається	0	12/15

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
21	36/100	"...Олександр Довженко <u>не був шпигуном</u> , хоча й згадувався в документах західних спецслужб" (Безручко, 2008: 75): німецької персональна картка "РСХА – Гестапо" (Карта Гестапо – РСХА на режисера-орденоносця Довженка О. РГВА. К-15. Спр. 5082. Арк. 1), французька розвідка "Сюрте" (Відомості про перевірку політичної "благонадійності" ... 1930. РГВА. Ф. 1. Оп. 27. Спр. 9372. Арк. 1–6), польської секретної служби "Дефензиви" – Агентурному донесенні агентів польської розвідки "Валь", "Б-К", "Гриша" (Агентурне донесення агентів..., РГВА. Ф. 453. Оп. 1. Спр. 55. Арк. 296)	1. Шпигуном 1/2,7	– 0	1. Не був 1/2,7	– 0	– 2/5,5

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
22	209/100	"Залишившись зі мною наодинці, у мене в кімнаті ДОВЖЕНКО в підвищених тонах почав із того, що "чому в Грузії кіно роблять грузини, у Росії – росіяни, а в Україні й грузини, і росіяни, і євреї, але тільки не українці..." <u>Дяно</u> дискутуючи із самим собою, Довженко... прийшов до того, що "якщо грузинці, росіяни та євреїв із кіно <u>вигнати</u> , то тоді зовсім <u>не буде</u> кому працювати в кіно України – українців то й немає!... це зроблено навмисне, щоб українці не вирости, щоб обмежити культурний процес, що навмисне не готувалися національні кадри. Заплакавши, він заявив, що <u>не розуміє</u> , де ж радянська влада, а де вороги... "що це за нація – українці – <u>зрадник на зраднику</u> ".	1. Зрадник(-и) (5 разів) 2. Ворог(и) (2 рази) 3. Дурні 4. Боягузи 5. Лайки	–	1. Вигнали 2. Не буде 3. Не вирости 4. Не готувалися 5. Не розуміє 6. Загнали 7. Бояться 8. Не може 9. Не вміє	1. П'яно 2. Немає (2 рази)	–
			10/4,7	0	9/4,3	3/1,4	22/10,5

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
		<p>Від нації <u>зрадників</u> – українців він перейшов до партії – "цю за партія, де стільки <u>зрадників</u>, всі вожді – <u>зрадники</u>".</p> <p>"Що це за влада, у якій усі <u>вороги</u>".</p> <p>І почав кричати: "Я жадаю <u>влади</u>".</p> <p>Потім почав пояснювати: "Не для себе <u>влади</u>, а щоб наді мною була <u>влада</u>.</p> <p>Розумну <u>справжню</u> <u>владу</u>. <u>Всі дурні та боягузи...</u>" "Української <u>культури немає</u>", "Українську <u>культуру загнали в гопакі та шаровари</u>", "українською <u>культурою бояться</u> <u>займатися</u>", "на кожного <u>творця</u> <u>української культури</u> <u>дивляться</u> як на <u>потенційного ворога</u>", "ми <u>решта</u> <u>українських культурних працівників</u> – <u>христосики на Голгофі!</u>" ...</p> <p>І знову <u>повернувся до</u> <u>дайки</u> <u>Радянської</u> <u>влади</u>, яка "не може <u>навести лад і не вміє керувати культурою</u>" (переклад з російської мови <u>наш – О.Х.</u>) (Донесення народного комісаріату внутрішніх справ УРСР О.І. Успенського..., 1938).</p>					

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
23	127/100	<p>3</p> <p>"ДОВЖЕНКО: "Де ми робимо картини про нову людину... І що? Я боюся зробити висновок, але основні риси цих людей, це – худоба... Вони на основне місце ставлять їжу, стання та дружину. Доля країни їх анітрохи не цікавить, але для того, щоб отримати краще поїсти – вони вдаюоть, що їх цікавить соціалізм, а потім у вузькому колі вони <u>знуцаються</u> зі своїх керівників. Останні у свою чергу лише формально, офіційно "вірять" у соціалізм, а вдома вони – міщани, найзатекліші міщани. Робочий клас <u>зневажає</u> тепер уже й нас, інтелігентів, а СТАЛІН хоч і дав гасло про інтелігенцію, але <u>не може</u> чи <u>не хоче нічого</u> зробити, щоб справді покращити наше, інтелігентів, життя. Ось я дістав квартиру, відремонтував, а потім у мене раптом забрали чолує. А потім будуть говорити про поліпшення ставлення до працівників розуму..." (переклад з російської мови наш – О.Х.) (Витяг з оперативного повідомлення про висловлювання О. Довженка, 8 жовтня 1931. СІО – 2 гр. ГУР. ГДА СБ України. Ф. 11. Спр. С – 836. Т. 1. Арк. 36. Завірена копія. Машинопис.)</p>	<p>1. Худоба (шодо люде)</p> <p>2. Міщани (2 рази; негативний смисл)</p>	–	<p>1. Боюся</p> <p>2. Не цікавить</p> <p>3. Знуцаються</p> <p>4. Зневажає</p> <p>5. Не може</p> <p>6. Не хоче</p> <p>7. Забрали</p>	0	–
			3/2,3	0	7/5,5	0	10/7,8

Закінчення таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8
24	67/100	"Довженко це з більшою гарячістю <u>крішкіує</u> політику комуністичної партії в справі колективізації, розповсюджуючи перебільшені, панікаторські чутки – "Село гине. <u>Вмирає. Голодують. Нічого їсти. Під Києвом в одному із сел повстання. В Узбекистані справляння війна. Піднялися узбеки, озброєні (ч/е/рез Афганістан англійською зброєю". "Комісари в Москві жирують... Пир во время чуми. РУДЗУТАК мав під Москвою цілий палац із 35 кімнат. Навіть ні один президент буржуазної Республіки не дозволишь собі цього". (З робочого зведення Київського облвідділу ДПУ УСРР щодо висловлювань О. Довженка. 20 травня 1932 р. Раб. св. № 23 20/5-19]32. Параграф 50 [...]. ГДА СБ України. Ф. 11. Спр. С – 836. Т. 1. Арх. 59. Копія. Машинопис.)</u>	1. Повстання 2. Війна 3. Чуми	1. Панікаторські	1. Крикує 2. Гине 3. Вмирає 4. Голодують 5. Жирують 6. Озброєні (особлива форма дієслова) 7. Не дозволять	–	–
	1456/100	РАЗОМ:	76/5,2	44/3,0	58/3,9	9/0,6	187/12,8

Аналіз показників таблиці дозволив нам зафіксувати специфічні особливості.

1. Кількість аналізованих у нашому дослідженні фрагментів розсекречених документів про життя і творчість О. Довженка дорівнювала 24, або 100 %, які містили 1456 слів, або 100 %.

2. За критерієм "Класи слів" нами було ідентифіковано маркери негативних вербальних оцінок життя й творчості О. Довженка в період від 1919 р. до 1932 р. у такій кількості:

- іменники – 76, або 5,2 %;
- прикметники – 44, або 3 %;
- дієслова (та їхні форми) – 58, або 3,9 %;
- прислівники – 9, або 0,6 %.

3. До переліку іменників, ідентифікованих нами як маркери негативних вербальних оцінок життя й творчості О. Довженка в період від 1919 р. до 1932 р., ми віднесли такі (подано за абеткою):

1. "Кузьма-прутковщине"
(рос.).	20. Егоїзм.
2. "Шапкозакидательстве"
(рос.).	21. Жахом.
3. Бевзі.	22. Залякування.
4. Боротьбистів.	23. Зіткнення.
5. Боягуза.	24. Зрадник(-и) (5 разів).
6. Боягузи.	25. Зрив.
7. Боягузтво.	26. Контрреволюціонери.
8. Брутальність.	27. Контрреволюція
9. Виказування.	28. Лайки.
10. Війна.	29. Ледар.
11. Ворог(и) (2 рази).	30. Лють.
12. Ворогів.	31. Міщани (2 рази;
негативний смисл).
13. Дефектів.	32. Наклепи.
14. Довженкiсти	33. Націоналіст.
15. Довженята.	34. Небажання.
16. Догматизмі.	35. Невір'я.
17. Дорікання.	36. Недовіри.
18. Дурні (2 рази).	37. Недолік.
19. Дурня.	38. Недоучка (2 рази).
	39. Неповага.

40. Неук (2 рази).
41. Образи.
42. Перевитрати.
43. Підлість.
44. Підозри.
45. Повстання.
46. Помилку.
47. Порожнеча.
48. Порок.
49. Пристосованця.
50. Провал.
51. Профан.
52. Себелюбство.

53. Табір.
 54. Троцькізм.
 55. Ура-патріотизмі.
 56. Фальш (2 рази).
 57. Неправда.
 58. Фікція.
 59. Худоба (щодо людей).
 60. Хуліган.
 61. Хуліганство (2 рази).
 62. Чуми.
 63. Шпигун.
 64. Шпигуном.
- РАЗОМ – 75 (або 100 %).**

4. Типовими, або частотними, іменниками, що зустрічалися в 24 аналізованих фрагментах текстів (серед 1456 слів), у яких зустрічалися маркери негативних вербальних оцінок життя й творчості О. Довженка в період від 1919 р. до 1932 р., були такі (у дужках поданий частотний показник, або кількість зустрічальності / повторюваності слів):

1. Зрадник(-и) (5).
2. Ворог(-и)(-ів) (3).
3. Дурні(-я) (3).
4. Хуліган(-ство) (3).
5. Міщани (негативн.) (2).
6. Недоучка (2).
7. Неук (2).
8. Фальш (2).
9. Шпигун(-ом) (2).

10. Невір'я (Недовіри)
 11. Довженкісти (Довженята) (2).
 13. Контрреволюціонери (Контрреволюція) (2).
- РАЗОМ – 28**
(або 37,3 % від загальної кількості 75 (100 %))
прикметників із негативною аксіологією.

5. Список прикметників, ідентифікованих нами як маркери негативних вербальних оцінок життя й творчості О. Довженка в період від 1919 р. до 1932 р., укладвся нами таким чином (подано за абеткою):

1. Брудне(-і) (2).
2. Ворожий.
3. Ганебного.

4. Дивне.
5. Дріб'язкові.
6. Злий.

7. Знищеної.	23. Нервозні.
8. Карикатурний.	24. Нестерпна.
9. Контрреволюційний.	25. Нудотну.
10. Концентраційний	26. Панікборські.
11. Критичні.	27. Плакатно-поверхнева.
12. Кулацька.	28. Позбавлений
13. Липові.	29. Потворний.
14. Малограмотних	30. Похмурі.
15. Напружений.	31. Скандальним.
16. Націоналістичний	32. Скупий.
(-ими) (2)	33. Страшну.
17. Не згоден.	34. Суворий.
18. Негарне.	35. Темної.
19. Негативний(-ою) (2).	36. Фальшива (2).
20. Недосвідчений.	37. Фашистський.
21. Непіддатливий.	38. Шкідливі.
22. Непрямою.	РАЗОМ – 42 / 100 %

6. До частотних прикметників, що зустрічалися в 24 аналізованих фрагментах текстів (серед 1456 слів), слів із негативними вербальними оцінками життя й творчості О. Довженка в період від 1919 р. до 1932 р. ми нарахували 8 (або 19 %) від 42 (або 100 %) (див. перелік далі):

1. Брудне(-і)	(2).
2. Націоналістичний(-ими)	(2).
3. Негативний(-ою)	(2).
4. Фальшива	(2).

РАЗОМ – 8 (або 19 % від 42 (або 100 %)).

7. Перелік дієслів та їхніх особових форм, що зустрілися в 24 аналізованих фрагментах текстів (серед 1456 слів), слів із негативними вербальними оцінками життя й творчості О. Довженка в період від 1919 р. до 1932 р., ми подаємо далі (за абеткою). Таких слів нами ідентифіковано 55 (100 %).

1. Боюся (бояться) (2).	4. Відмовляється.
2. Вигнати.	5. Відстає.
3. Відгородити.	6. Вмирає.

7. Гине.	27. Не існує.
8. Голодують.	28. Не може (3).
9. Жирують.	28. Не оцінила.
10. "З'їли".	30. Не повинні.
11. Забрали.	31. Не прийняв(-ла) (2).
12. Загнали.	32. Не розуміє.
13. Заперечував.	33. Не терплять.
14. Засуджує.	34. Не хоче(-ться) (3).
15. Затискаючи	35. Не цікавить.
(особлива форма	36. Озброєні (ОФД).
дієслова – ОФД).	37. Падає.
16. Зневажає.	38. Перезнімає.
17. Знущаються.	39. Позбутися.
18. Ізольовати.	40. Посадили.
19. Критикує (2).	41. Послабляє.
20. Лають.	42. Протестує.
21. Не був (не буде) (2).	43. Скаржитися.
22. Не вирости.	44. Суперечити.
23. Не вміє.	45. Тероризує.
24. Не готувалися.	46. Цькували.
25. Не дозволить.	РАЗОМ – 55 (або 100 %).
26. Не знімається	
(-ються) (2).	

8. До найчастотніших дієслів, що ідентифіковані нами в 24 аналізованих фрагментах текстів (серед 1456 слів), із негативними вербальними оцінками життя й творчості О. Довженка в період від 1919 р. до 1932 р., ми віднесли такі 16 (або 25,8 %):

1. Не може	(3).
2. Не хоче(-ться)	(3).
3. Боюся (бояться)	(2).
4. Критикує	(2).
5. Не був (не буде)	(2).
6. Не знімається(-ються)	(2).
7. Не прийняв(-ла)	(2).

РАЗОМ – 16 (або 25,8 %) від 62 (або 100 %).

9. До прислівників, що ідентифіковані нами в 24 аналізованих фрагментах текстів (серед 1456 слів) із негативними вербальними оцінками життя й творчості О. Довженка в період від 1919 р. до 1932 р., ми віднесли такі 8 (або 100 %).

1. Важко.
2. Грубо.
3. По-негарному.
4. Немає.
5. Гірше.
6. П'яно.
7. Немає (2 рази).

РАЗОМ – 8 (або 100 %).

10. Частотними прислівниками в згаданих фрагментах виявилось слово "немає", яке зустрічалося двічі, або 25 % випадків.

На другому етапі дослідження за методикою, що описана раніше, ми запропонували програмі штучного інтелекту (далі – ШІ) Chat GPT4.0 створити: 1) портрет Олександра Довженка (див. рис. 1) (для Chat GPT4.0); 2) портрет Олександра Довженка на тлі радянської епохи 20-х–30-х років ХХ століття (див. рис. 2) (для Chat GPT4.0).

На третьому етапі дослідження ми розширили діапазон дослідницького інструментарію до трьох електронних програм ШІ ("Chat GPT4.0"; "Chat Mistral"; "Playground"), яким були подані три інструкції, що різнилися між собою.

На рис. 3 ШІ "Chat Mistral" візуалізував ідеологему "Олександр Довженко" як інструмент інмутації суспільства".

На рис. 4 ШІ "Chat Mistral" подав візуальний образ Олександра Довженка як ідеологеми радянської влади 20–30-х років ХХ століття.

Візуальний образ Олександра Довженка як радянської ідеологеми 20-х–30-х років ХХ століття був створений ШІ "Playground" (див. рис. 5).

На четвертому етапі дослідження ми врахували, що жодна візуалізація ідеологеми "Олександр Довженко" не відповідала її текстовому опису. Ми звернулися до двох програм ШІ ("Chat GPT4.0." і "Chat Mistral AI") із спрямуванням створити

ідеологему "О. Довженко" на базі детальних характеристик, що подано в текстовому описі далі:

"Ідеологема «Олександр Довженко» у радянській Україні була побудована на негативному образі митця, що поєднував звинувачення в націоналізмі, політичній ненадійності, контрреволюційних поглядах і несприйнятті радянської ідеології. Згадана ідеологема формувалася через поєднання низки звинувачень, наклепів і цькування як на державному, так і на суспільному рівні.

О. Довженко звинувачували у зв'язках із петлюрівцями та націоналістичними колами (напр., ВАПЛІТЕ), що розцінювалося як ворожість до радянської влади. Його творчість трактували як «ворожу» або «націоналістичну», а фільми «Іван» і «Звенигора» називали контрреволюційними й антирадянськими.

Митець відкрито засуджував догматизм, цензуру, бюрократію та примітивізацію радянської людини. Його критика радянського виховання та соціалізму створювала напруження з офіційними структурами. О. Довженко неодноразово висловлював невдоволення станом української культури, яка, на його думку, деградувала до «гопаків та шароварів». У м. Київ навколо кінорежисера створили атмосферу підозри й недовіри, що унеможливило його творчий розвиток. О. Довженка критикували за «запозичення фашистського експресіонізму» і «антирадянську ідеологію». Зрештою, майстер покинув м. Київ і на тлі цькувань переїхав до м. Москва.

О. Довженка критикували за «плакатність» та «ідейні провали» у фільмах. Його позиціонували як митця, чії роботи не відповідали ідеологічним стандартам радянської системи. Окрім того, посилилися підозри кінорежисера в «троцькізмі» і навіть шпигунстві, що посилювали атмосферу недовіри до нього. О. Довженко заперечував колективізацію в мистецтві, відмовлявся брати до своїх проєктів комуністів, що також трактувалося як опір системі. Його обвинувачували в деспотичному керівництві творчими процесами й відриві від «мас». Кінорежисер виступав проти падіння моральності, поширення підлості, егоїзму й міщанства в радянському

суспільстві. Він жалкував за втраченою релігійною основою, яка, попри свою фальшивість, давала моральний орієнтир.

Отже, ідеологема «Олександр Довженко» ілюструвала реакцію радянської влади, яка сприймала вільнодумних інтелектуалів як загрозу. О. Довженко, попри свій внесок у розвиток кінематографу, став символом митця, якого система прагнула зламати через його неприйняття догматизму й творчу свободу. Цей образ закріпився через систематичне цькування, цензуру й репресивну політику, які залишили глибокий слід у його житті та творчості" (текст, що запропонувала програма Chat Mistral AI, відредагований і стилізований нами – О.Х.).

За нашим спрямуванням програма "Chat GPT4.0." створила графічну візуалізацію ідеологеми "О. Довженко" (див. рис. 6).

Візуалізацію ідеологеми "О. Довженко" за тим самим текстовим описом, що подано раніше, друга застосована нами програма "Chat Mistral AI" запропонувала інше зображення (див. рис. 7).

За чотири етапи здійсненого нами дослідження було створено:

- на першому етапі ідентифіковано в 24 рандомно відібраних фрагментах текстів (матеріалів розсекречених документів спецслужб) із маркерами негативних вербальних оцінок життя та творчості О. Довженка;

- складена таблиця (див. таблицю), у якій за класами слів відібрано 187 слів чотирьох частин мови (іменники, прикметники, дієслова і їхні форми, прислівники);

- класифіковані за граматичними класами частини мови як маркери негативних вербальних оцінок життя і творчості О. Довженка були об'єднані в суцільний список;

- на другому етапі дослідження суцільний список був нами запропонований програмі штучного інтелекту (Chat GPT4.0) із спрямуванням 1) створити портрет О. Довженка й 2) створити портрет О. Довженка на тлі радянської епохи 20-х–30-х років ХХ століття;

- було створено два портрети (див. рис. 1 і 2);

- на третьому етапі створено ще три рис. (див. рис. 3, 4 і 5): рис. 3 – візуалізація ідеологеми "Олександр Довженко" як інструменту інмутації суспільства (Chat Mistral AI); рис. 4 – візуальний образ Олександра Довженка як ідеологеми

радянської влади 20–30-х років XX століття (Chat Mistral AI); рис. 5 – візуальний образ Олександра Довженка як радянської ідеологеми 20-х–30-х років XX століття (Playground);

- на *четвертому* етапі для двох програм ШІ ("Chat GPT4.0." і "Chat Mistral AI") наше спрямування було уточнено й спрямовано на створення ШІ візуалізації ідеологеми "Олександр Довженко" з опорою на детальний опис ідеологеми "О. Довженко" (див. рис. 6, 7).

- згадані програми створили рис. 6 і 7.

Дискусія і висновки

Далі ми аналізуємо й інтерпретуємо отримані в чотирьох етапах результати.

1. Нами було встановлено, що від 100 % (1456) слів у рандомно відібраних 24-х фрагментах із вербальними маркерами негативних оцінок життя і творчості О. Довженка в текстах опублікованих розсекречених документів (Попик, 2000; Безручко, 2008) лише 12,7 % були представлені іменниками, прикметниками, дієсловами (і формами дієслів) і прислівниками з негативною прямою і непрямою (контекстуальною) семантикою. Із прямою негативною семантикою ми вважаємо ті слова/лексеми, які без контексту мали негативну семантику (напр., "зрадник(-и)", "ворог(и)", "дурні", "боягузи" тощо). Словами/лексемами із негативною непрямою (контекстуальною) семантикою ми ідентифікували такі слова/лексеми, що набували негативної семантики лише в контексті (напр., прикметник "непрямою" набув негативного значення лише в такому контексті в реченні "Ось чому мене гнітять похмурі критики з негативною психікою й *непрямою* ходою..." ((Лист О. П. Довженка С. В. Косіору від 5 листопада 1932 р, м. Москва. О. Довженко. Москва. Метрополь. Текст листа російською. Переклад українською О. В. Безручка) (ЦДАГО Україна. – Ф. 1. Оп. 20. Спр. 5306. Арк. 34. Оригінал.). Інтерпретація відсоткового співвідношення 12,7 % і 100% має показник кратності 7,87 (округлено 8). Таке співвідношення означає, на нашу думку, те, що лише кожне восьме слово в рандомно відібраних нами 24-х фрагментах текстів розсекречених

документів щодо О. Довженка мають негативні оціночні слова/лексеми. Ми оцінюємо згаданий факт як перебільшений вміст негативних лексем, оскільки, наприклад, текст доповідної записки про фільм "Київські фрески" С. Параджанова не містить такого високого показника співвідношення негативних і позитивних, нейтральних слів (порівняння здійснене за допомогою аналізу текстів про кіномитця С. Параджанова³).

2. Два рисунки (див. рис. 1 і рис. 2), що були створені за суцільним списком чотирьох класів слів, що є маркерами негативних вербальних оцінок життя та творчості О. Довженка, по-перше, мали різні спрямування-інструкції для програми штучного інтелекту "Chat GPT4.0", по-друге, орієнтувалися лише на суцільний перелік класів слів, які не завжди відносилися до характеристик самого О. Довженка, а були висловлені О. Довженком щодо інших осіб, що оточували його у творчому процесі.

Обидва рисунки (рис. 1 і 2) зорієнтовані нами на створення штучним інтелектом портретів. Перший портрет (рис. 1) поданий без тла, другий портрет (рис. 2) цілеспрямовано було створено з наміром показати О. Довженка на тлі радянської епохи 20-х–30-х років ХХ століття. На рис. 1 портрет О. Довженка штучний і не відповідає справжньому портрету митця. Разом із тим, погляд штучного О. Довженка спрямований на глядача, що ми тлумачимо як погляд відвертої чесною людини. Суворий вираз обличчя підкреслює на рис. 1 ставлення самого О. Довженка до радянської епохи 20–30-х років ХХ століття, чого (прямого погляду) ми не спостерігаємо на рис. 2. Тут штучний О. Довженко має косий погляд, який ми трактуємо як погляд не зовсім чесною людини. Справа в тому, що серед чотирьох класів слів, які ми ідентифікували як маркери

³ Розсекречені радянські документи були опубліковані дослідницею Л.І. Брюховецькою (Сергій Параджанов і Україна, 2014). У розсекреченому й опублікованому 9 січня 2024 року документі про наслідки перевірки окремих питань діяльності Київської студії художніх фільмів ім. Довженка (Доповідна записка про наслідки перевірки..., 1966) у фрагменті, що стосувався фільму «Київські фрески» С. Параджанова, ми нарахували 300 слів (100%), із яких маркерів негативних оцінок було лише 15 (5%).

негативних оцінок життя і творчості О. Довженка, були слова, якими О. Довженко характеризував своє негативне оточення, тих представників українського народу, які мали ознаки "хуліганства, брутальності, підлості, брудного ставлення до жінки, неповаги людини до людини" (Попик, 2000), у яких "розвивається дрібний егоїзм, себелюбство, боягузтво, виказування" (Попик, 2000). Оскільки ми зорієтували програму штучного інтелекту "Chat GPT4.0" лише на перелік усіх класів слів, які ідентифікували в розсекречених текстах про О. Довженка, штучний інтелект "без аналізу" створив штучний образ людини, яка мала згадані риси.

Рис. 1 і 2 не задовольнили наш дослідницький запит на створення портрета О. Довженка як ідеологеми за переліком чотирьох класів ідентифікованих нами вербальних маркерах. Ми уточнили інструкції для штучного інтелекту й звернулися до двох інших програм "Chat Mistral AI" і "Playground" (див. рис. 3, 4 і 5 раніше). Візуалізація ідеологеми "Олександр Довженко" як інструмент інмутації суспільства була створена програмою "Chat Mistral AI" (див. рис. 3), що також (як на рис. 1 див. раніше) дозволило фіксувати прямий (на глядача) погляд чоловіка сорока-сорока п'яти років. Тло портрета штучного О. Довженка має два зафарбування – чорне (ліворуч) і сіре (праворуч), які пропорційно поділяють зображення на дві частини, що ми тлумачимо як інтерпретацію характеру нездорової атмосфери у творчому й політичному оточенні кіномитця. Оскільки ми зорієтували штучний інтелект на створення візуалізації ідеологеми, програма "одягла" штучного О. Довженка у форму партійного працівника (можливо, працівника спецслужб). Таке зображення не задовольнило наш дослідницький запит і не відповідало історичному образу О. Довженка.

Ми змінили інструкцію для штучного інтелекту "Chat Mistral AI" і сформулювали орієнтацію на створення візуального образу Олександра Довженка як ідеологеми радянської влади 20-х–30-х років ХХ століття (див. рис. 4 раніше). Створений візуальний продукт кардинально відрізнявся від попередніх портретів (порівняйте рис. 1, 2, 3 і рис. 4, що подані раніше). На рис. 4 зображений одягнутий у червоний одяг хлопчик-дівчинка семи-

дев'яти років із кудрявим світлим волоссям, що роздухане вітром. Постаць сидить у річці з колінами під водою, руки напівзанурені у воду. Очі заплющені. Поза свідчить про те, що хлопчик-дівчинка замріяний(-а), зачарований(-а). На наш погляд, візуалізація, що подана на рис. 4, не відповідає негативній семантиці запропонованого переліку чотирьох ідентифікованих нами класів слів, що були записані у фрагментах аналізованих нами текстів розсекречених документів спецслужб. Щоправда, слід врахувати те, що штучний інтелект може "самостійно" "для себе" "сформувати" "уявлення" про ідеологеми О. Довженка, спираючись на інформацію, яка циркулює в мережі. У такому випадку програма штучного інтелекту могла "наштотхнутися" у своїх пошуках на твір О. Довженка "Зачарована Десна". У згаданому творі є образ замріяного хлопчика, який закохався в красиві місця свого дитинства. Вважаємо, що саме такий "шлях" для зображення ідеологеми "обрала" програма штучного інтелекту "Chat Mistral AI". Зрозуміло, що такий портрет (див. рис. 4) не задовольнив нас і не відповідав поставленій у нашому дослідженні меті, що підштотхнуло нас до уточнення інструкції для програми.

Тепер ми звернулися до програми штучного інтелекту "Playground" і спрямували її на створення візуального образу Олександра Довженка як радянської ідеологеми 20-х-30-х років ХХ століття (див. рис. 5). На рис. 5, який ми отримали за запитом, подібність справжнього портрету О. Довженка до штучної візуалізації була максимальною. Портрет мав тло, що було поділене на дві пропорційні частини. На лівій сіро-блакитного кольору й відтінків частині, за спиною чоловіка років сорока п'яти із суворим обличчям і сивим волоссям, зачесаним наверх, були зображені 6 постатей солдатів, які бігли у сірих шинелях. Над солдатами, що були зображені без зброї, летів великий за пропорціями птах, можливо, сокіл або орел, або шуліка. Ліва частина тла портрету штучного О. Довженка мала зображення чотирьох беззбройних солдатів, одягнутих у шинелі. У кожного солдата в руках були синьо-жовті прапори з древяками. Над посталями солдатів подано зображення жовтого кольору, подібне до тризубу. Обличчя штучного О. Довженка

пропорційно поділене на дві сторони: лівий бік мав легкий відтінок сірого нальоту, правий бік обличчя мав більш природне зафарбування кольору здорової людської шкіри. Зачіска з коротким темним волоссям зображеного на портреті штучного О. Довженка – стандартна чоловіча. Чубчик піднятий наверх. Лоб відкритий із трьома-чотирма глибокими зморшками. Очі посаджені глибоко, брови дають тінь на виї. Від кутів очей вниз розташовані глибоку зморшки на худих щоках. Ніс із горбинкою. Обабіч носа вниз під 90 градусів – дві глибокі зморшки-ривчачки. Губи стиснуті. На підборідді – ямка. Майже квадратна форма голови. Зображений на портреті штучний О. Довженко одягнутий у сорочку з вузькими білими й коричневими смугами. Під коричневим піджаком виднілася коричнева жилетка. На правому (від глядача) лацкані піджака прикріплена штучна макова квітка червоного кольору. Внизу портрета штучного О. Довженка подано зображення пустих 11–12 бобин для кінострічок, що ніби недбало накидані у формі барикади. У барикаду увіткнуто український прапор, що розташований на рівні макової квітки в лацкані піджака штучного О. Довженка.

Детально описаний нами портрет штучного О. Довженка чітко відобразив двоїстий характер оцінок життя й творчості кіномитця в період від 20-х до 30-х років ХХ століття, що були ідентифіковані нами у фрагментах текстів розсекречених документів спецслужб. Згадана двоїстість мала як негативне, так і позитивне значення. Очевидно, що лівий бік (для глядача) візуалізованої ідеологеми демонстрував негативні оцінки кіносценариста й режисера О. Довженка, правий бік – позитивні оцінки. Разом із тим, ми не побачили в описуваній візуалізації, що була здійснена програмами штучних інтелектів з опорою на 187 слів чотирьох класів (частин мови), відбиття ідеологічного смислу саме радянської епохи. Отже, ми зробили висновок про те, що необхідно здійснити саму ідеологеми у вербальній формі.

На наступному етапі дослідження ми спрямували дві програми штучного інтелекту ("Chat GPT4.0." і "Chat Mistral AI") на створення візуалізації ідеологеми "Олександр Довженко" з опорою на детальний вербальний опис ідеологеми

"О. Довженко" (див. раніше). Як результат ми отримали два зображення (див. рис. 6 і 7).

Візуалізація штучним інтелектом "Chat GPT4.0" вербальної ідеологеми "Олександр Довженко" (див. рис. 6 раніше) демонструвала зображення переважно сіро-чорно-червоного кольорів із кольорами українського прапора синім і жовтим. У центрі візуалізації розміщена в повний ріст фігура штучного О. Довженка, яка має певні подібності до зображення справжнього О. Довженка. Він одягнений у сорочку з червоною вишивкою українського візерунку. На верх сорочки одягнуте пальто з аплікаціями українських візерунків на комірці, бортах і рукавах.

Праворуч (від глядача) подане майже такого самого розміру, який має штучний О. Довженко, зображення кінокамери, що встановлена на штативі. Ліворуч, праворуч від центральної фігури кіномитця, перед фігурою й поза нею подані дрібні фігури чиновників у цивільних костюмах і людей у формі працівників спецслужб в одязі з червоними погонами й окантовкою на кашкетах. Перед центральною фігурою штучного О. Довженка, на передньому плані, зображені газети із заголовками, під якими вгадуються портрети штучного О. Довженка. Фігура кінорежисера зображена на тлі вишок і високого паркану з колючим дротом радянського концентраційного табору. На вишках і над парканом подані зображення трьох різних за розмірами прапорів Незалежної України. Праворуч (від глядача) і фігури штучного О. Довженка, між ним і кінокамерою, зверху подано зображення малого українського гербу з тризубом. На сірому небі вгадується зображення літака-винищувача чорного кольору. Описана візуалізація ідеологеми з вербальними маркерами негативних оцінок житті та творчості О. Довженка, на наш погляд, максимально наближені до реальної ситуації, яка склалася навколо кіномитця в 20-х–30-х роках ХХ століття в Радянському Союзі, зокрема на теренах радянської України.

Задля перевірки нашого передбачення щодо іншої можливої візуалізації програмою іншого штучного інтелекту ми звернулися до програми штучного інтелекту "Chat Mistral AI". За нашим спрямуванням згадана програма створила візуалізацію

ідеологеми "Олександр Довженко" за тим самим текстовим описом, що ми застосовували раніше для програми "ChatGPT4.0". Програма "Chat Mistral AI" запропонувала зображення, що подане на рис. 7. Зображення штучного О. Довженка цього разу вже мало пусте тло: білий туман, сіра земля з калюжами чи зі сніжною порошею та з кінокамерою без штативу, що була встромлена в землю своєю нижньою частиною. На передньому плані рис. 7 було зображення постаті штучного лисого О. Довженка, який був одягнутий у чорне розстібнуте пальто, під яким вгадувалася розтягнута горловина светра чи шарф чорного кольору. Права (видна глядачеві) рука зображеної сумної постаті, погляд якої спрямований на землю під ногами, була закладена в кишеню пальта. Обличчя штучного О. Довженка виражало сум і розпач. На лобі – глибока борозна, над бровами – декілька глибоких зморшок. Від лівої ніздрі пролягав глибокий рівчак-зморшка, що свідчило про важкий життєвий шлях людини або про важку хворобу.

На наш погляд, візуалізація ідеологеми "Олександр Довженко" за вербальними маркерами в тексті, що поданий раніше, дозволяє констатувати негативний сумний образ, який циркулював у пресі, на радіо й у свідомості громадян Радянського Союзу в період 20-х–30-х років ХХ століття.

Нами не виявлені попередні (до нашої) спроби дослідників створити AI-візуалізацію (зі спрямуванням трьох програм штучного інтелекту) ідеологеми "Олександр Довженко" ("О. Довженко") двома способами: 1) завдяки вербальним негативним 187 словам-маркерам, ідентифікованим нами в 24 фрагментах розсекречених текстів спецслужб; 2) завдяки тексту ідеологеми, що створена на базі негативних смислів, що містилися в 24-х фрагментах розсекречених текстів спецслужб.

На початку дослідження ми сформулювали його мету, яка полягала в ідентифікації та описі маркерів негативних вербальних оцінок у матеріалах розсекречених документів спецслужб щодо життя й творчості О. Довженка як інструментарій формування ідеологеми. Поставлена мета була досягнута повністю.

Ми виокремили вербальні негативні маркери життя та творчості О. Довженка у фрагментах розсекречених текстів спецслужб. Тексти були опубліковані у двох джерелах (Безручко, 2008; Попик, 2000). Перелік ідентифікованих слів-маркерів чотирьох частин мови ми вважали ідеологемою "О. Довженко". На базі ідентифікованих слів-маркерів завдяки трьом програмам штучного інтелекту створили візуалізовані портрети ідеологеми "О. Довженко". Проаналізували отримані результати й дійшли висновку про те, що слова-маркери негативних оцінок життя та творчості О. Довженка не є адекватними реальним негативним оцінкам щодо кіномитця. Із метою виправлення ситуації ми внесли корективи в заплановану раніше методика дослідження й залучили вербальний опис ідеологеми "О. Довженко". На базі останнього ми спрямували дві програми штучного інтелекту на створення нових варіантів ідеологеми "О. Довженко". Отримані два варіанти згаданої ідеологеми кардинально відрізнялися від раніше запропонованих портретів О. Довженка, що були створені на базі слів-маркерів. Якщо ідеологеми на базі слів-маркерів стимулювали програми штучного інтелекту до створення портретів без урахування специфіки негативізації постаті О. Довженка, то вербальний текстовий опис ідеологеми дозволив програмам штучного інтелекту створити адекватний (повний та об'єктивний) негативний портрет-образ кіномитця. Останній з успіхом експлуатувався органами радянської влади в період від 20-х до 30-х років ХХ століття задля досягнення "вищої" соціалістичної мети "очищення" радянського суспільства від петлюрівців, троцькістів, українських націоналістів тощо.

У перспективі подальшого дослідження варто залучити метод квантового хроносу (Холод, 2020) і виміряти завдяки пілотному опитуванню (із вибіркою не менше 100 респондентів) вплив ідеологеми "О. Довженко" на оцінки його життя та творчості в період 20–30-х років ХХ століття. Додатково варто порівняти згадані оцінки сучасних респондентів з оцінками, які зафіксовані в розсекречених документах спецслужб, чим визначити прагматичний аспект ідеологеми "О. Довженко".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Агєєва, В., & Тримбач, С. (Упоряд.). (2014). *Довженко без гриму : листи, спогади, архівні знахідки*. Комора.
- Агентурне донесення агентів польської розвідки "Валь", "Б-К", "Гриша" про політичний і економічний стан Радянської України. РГВА. Ф. 453. Оп. 1. Спр. 55. Арк. 296.
- Безручко, О. В. (2012). *Архівна спадщина Олександра Довженка : У 10-ти т. Т. 1*. КиМУ.
- Безручко, О. (2007а). Довженкова енциклопедія : історія, проблеми, перспективи "умовного архіву Олександра Довженка". *Студії мистецтвознавчі*, 2, 43–57.
- Безручко, О. В. (2007б). *О. П. Довженко педагог. Творчий пошук і метод* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознав. : спец. 17.00.04 "кіномистецтво, телебачення". НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського.
- Безручко, О. В. (2008а). *Невідомий Довженко*. Фенікс.
- Безручко, О. В. (2008б). *Олександр Довженко : розсекречені документи спецслужб*. Сучасний письменник.
- Безручко, О. (2009). Справа-формуляр "Запорожець": нові документи про режисера Олександра Довженка, "З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ". № 2.
- Безручко, О. (2011). Справа-формуляр "Запорожець": "І я горів у тому огні...". Т. 1. : "Перша хвиля" розсекречень. КиМУ.
- Борисов, Еф. (2012). На съёмках фильма "Щорс". Кино, 1937. 29 сент.; також див.: Безручко О. В. Архівна спадщина Олександра Довженка. Т. 8. КиМУ. ISBN 978–617–651–032–1.
- Брюховецька, Л. І. (Ред.). (2014). *Сергій Параджанов і Україна. Збірник статей і документів*. Редакція журналу "Кіно-Театр", Видавничий дім "Києво-Могилянська академія".
- Видашенко, Н. І. (2014). Щоденники О. Довженка та А. Любченка як феномен української мемуаристики ХХ століття (змістова парадигма і жанрова природа) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 "українська література". Б. в.
- Висновок від 27.12.1919 р. у справі за № 112 Орловського В. Г., Довженка О. П., Кучеришко Є. А. ЦДАГО України, Ф. 263. Оп. 1. Спр. 52928. Арк. 24–24 зв.
- Витяг з оперативного повідомлення про висловлювання О. Довженка, 8 жовтня 1931. СПО – 2 гр. ГУР. ГДА СБ України. Ф. 11. Спр. С-836. Т. 1. Арк. 36. Завірена копія. Машинопис.
- Витяг з оперативного повідомлення про О. Довженка, 19 серпня 1938 р. ГДА СБ України. Ф. 11. Спр. С-836. Т. 1. Арк. 189.
- Відомості про перевірку політичної "благонадійності" членів одеської кінематографічної студії, які тимчасово перебувають у Парижі – росіяни Довженка Олександра і Юлії Солнцевої від 25 серпня 1930. РГВА. Ф. 1. Оп. 27. Спр. 9372. Арк. 1–6.

Гриневич, В. (2008). Ще раз про "затемнені" сторінки з життя Олександра Довженка. *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*, 12, 5–9.

Довженко, О. (1994). *Господи, пошли мені сили : щоденник, кіноповісті, оповідання, фольклорні записи, листи, документи* (ред. В. О. Шевчук; упоряд., вступ. ст. та приміт. Р. М. Корогодського). Фоліо.

Довженко, О. П. (2015). *Щоденникові записи, 1939–1956* (Уклад. С. В. Тримбач ; післям. Олександр В. Красовицький ; худож.-оформ. О. М. Іванова). Фоліо.

Довідка про О. Довженка оперуповноваженого 4-го відділення СПВ ОДПУ Терновської. Квітень. Арк. 78.

Докладная записка о троцкистском засильи и засоренности аппарата кино системы г. Киева. Арк. 9.

Донесення народного комісаріату внутрішніх справ УРСР О. І. Успенського наркомуну внутрішніх справ СРСР Л. П. Берії про антирадянські настрої Довженка під час роботи над кінофільмом "Щорс". 15 серпня, 23 жовтня 1938 року, м. Київ. Надзвичайно секретно т. Берію Л. П. ЦДАМЛМ України. Ф. 1196. Оп. 2. Спр. 7. Арк. 1–6. Ксерокопія. Фотокопія.

Доповідна записка про наслідки перевірки окремих питань діяльності Київської студії художніх фільмів ім. Довженка. Таємна частина Особого сектору ЦК КП України. ЦДАГОУ. Додаток до вх. 228/1545. Від 07.04.1966. Центральний державний архів громадських об'єднань та українців. <https://tsdahou.archives.gov.ua/2024/01/09/dokumenty-online-20/>

З робочого зведення Київського облвідділу ДПУ УСРР щодо висловлювань О. Довженка. 20 травня 1932 р. Раб. св. № 23 20/5-[19]32. Параграф 50 [...]. ГДА СБ України. Ф. 11. Спр. С – 836. Т. 1. Арк. 59. Копія. Машинопис.

Звенигора : збірник статей про фільм "Звенигора" режисера О. Довженка. Я. Савченко, М. Бажан, Ф. Якубовський та ін. (1928). ВУФКУ.

Іванова, Н. І. (1999). *Концепція життєтворчості в естетиці та поезії Олександра Довженка* : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 "українська література". Дніпропетровський держ. ун-т.

Ідеологема "Портрет Олександра Довженка". Chat GPT 4.0. <https://com/g/g-mzFm1dKjW-chat-gpt/c/6773b0d2-2bc4-8003-bf0d-befe18c01045>

Карта Гестапо – РСХА на режисера-орденоносця Довженка О. РГВА. К–15. Спр. 5082. Арк. 1.

Класифікація маркерів вербальної негативної аксіології. Mistral. <https://chat.mistral.ai/chat/85c7d840-a89c-4ef8-8ac7-c22a61c7209a>

Ковальчук, О. (2002). До проблеми глибини естетичного аналізу твору "Зачарована Десна" О. Довженка. *Дивослово*, 6, 43–45.

Кошелівець, І. (2005). *Олександр Довженко вчора і сьогодні. Затемнені місяці в біографії* (с. 154–155, 178–181). ВМА "Терен".

Лесик, В. В. (б. д.). Естетичний аналіз кіноповістей Олександра Довженка. Міжнародний культурний портал Експеримент. 24.12.2016. <https://md-eksperiment.org/post/20161224-estetichnij-analiz-kinopovistej-oleksandra-dovzhenka>

Лист, О. П. (б. д.). Довженка до С. В. Косіора. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 5306. Арк. 34.

Лист, О. П. (б. д.). Довженка С. В. Косіору від 5 листопада 1932 р. ЦДАГО Україна. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 5306. Арк. 34. Оригінал.

Мисливський, В. Н. (2019). *Перше десятиліття кінематографічної творчості Олександра Довженка* (с. 107–111). Дім реклами.

Небесьо, Б. (2017). *Німа кінотрилогія Олександра Довженка. Контекст* (с. 39). Національний центр Олександра Довженка.

Негативний образ Олександра Довженка як ідеологема. Chat Mistral.ai. <https://chat.mistral.ai/chat/9a276156-c86e-4865-8bf1-53363fe30a6f>

Нікоряк, Н. *Рецептивні ресурси кіносценарію О. Довженка "Земля"*. Міжнародний культурний портал Експеримент. 03.09.2021. <https://md-eksperiment.org/post/20210903-receptivni-resursi-kinoscenariyu-o-dovzhenka-zemlya>

Павленко, С. О. *Довженко: "Ви хочете сказати, що я брехав?"*. Міжнародний культурний портал Експеримент. 03.09.2021. <https://md-eksperiment.org/post/20210903-o-dovzhenko-vi-hochete-skazati-sho-ya-brehav>

Плачинда, С. П. (1964). *Олександр Довженко: життя і творчість*. Радянський письменник.

Полюхович О. П. (2018). Національно-культурна ідентичність у щоденникових записях Олександра Довженка. Наукові записки НаУКМА. *Літературознавство, 1*, 97–103.

Поляруш О. Є. Композиційно-стильові особливості творів О. П. Довженка. Міжнародний культурний портал Експеримент. 24.12.2016. <https://md-eksperiment.org/post/20161224-kompozicijno-stilovi-osoblivosti-tvoriv-o-p-dovzhenka>

Попик, В. (2000). *Під софитами спецслужб. Художньо-документальний збірник*. Видавництво Європейського ун-ту фінансів, інформ. систем, менеджменту і бізнесу.

Приходько І. Ф. *Асоціативність художнього мислення О. Довженка*. Міжнародний культурний портал Експеримент. 24.12.2016. <https://md-eksperiment.org/post/20161224-asociativnist-hudozhnogo-mislennya-o-dovzhenka>

Рудкевич, І. (2006). Образ автора в кіноповісті О. Довженка "Зачарована Десна". *Слово і час, 11*, 26–30.

Сергій Параджанов і Україна. Збірник статей і документів. Брюховецька, Л. І. (Ред.). (2014). Редакція журналу "Кіно-Театр", Видавничий дім "Києво-Могилянська академія".

Тримбач, С. (2007). *Олександр Довженко: Загибель богів. Ідентифікація автора в національному часо-просторі*. Глобус-Прес.

Тримбач, С. В. (2013). Щоденник Олександра Довженка: кризи ідентифікації. *Архіви України, 1*, 239–246.

Українська влада створила ідеологеми – негативний образ Олександра Довженка. Chat GPT 4.0. <https://chatgpt.com/g/g-mzFm1dKjW-chat-gpt/c/6773b0d2-2bc4-8003-bf0d-befe18c01045>

Фрагмент рапорту оперуповноваженого ДПУ УРСР про враження після закритого громадського перегляду звукового кінофільму "Іван" від 6.11.1932 р. ЦДАМЛІМ України. Ф. 1196. Оп. 2. Спр. 5. Арк. 1–2. Ксерокопія. Машинопис.

Холізм. Вікіпедія. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Холізм>

Холод, А. (2020). Метод квантового хроноса в дослідженнях віддаленої комунікації: (або аналіз процесів дистанційованої комунікації в межах просторово-часового континууму). *Соціальні комунікації: теорія і практика*, 10(1), 32–67. <https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/article/view/33>.

Fujiwara, C. *Neglected Gaint: Alexander Dovzhenko at the MFA*. <https://bostonphoenix.com/boston/movies/documents/02557255.htm>

Liber, G. (2002). *Alexander Dovzhenko: a Life in Soviet Film*. British Film Institute.

Rosenbaum J. (n. d.). Life and Death. *Landscapes of the Soul: The cinema of Alexander Dovzhenko*. <https://jonathanrosenbaum.net/2022/09/death-and-life/>

Rotha, P. (1931). *Celluloid: the film to-day* (p. 135–154). Longman, green and Co.

Sadoul, G. (1949). *Histoire d'un art: Le cinema* (p. 170–184). Flamamarion.

REFERENCES

A detailed note on Trotskyism overcrowding and clogging apparatus cinema systems of Kyiv. Ark. 9 [in Ukrainian].

Ageeva, V., & Trymbach, S. (Editors). (2014). *Dovzhenko without makeup: letters, memories, archival finds*. Komora [in Ukrainian].

Agent report of Polish intelligence agents "Val", "B-K", "Grysha" on the political and economic situation in Soviet Ukraine. RGVA. F. 453. Op. 1. Sp. 55. Ark. 296 [in Ukrainian].

Bezruchko, O. (2007a). *Dovzhenko's Encyclopedia: History, Problems, and Prospects of the "Conditional Archive of Oleksandr Dovzhenko"*. *Art Studies*, 2, 43–57 [in Ukrainian].

Bezruchko, O. V. (2007b). *O. P. Dovzhenko teacher. Creative search and method: Author's abstract. dissertation. for the degree of candidate of arts.: speciality 17.00.04 "cinematography, television"*. NAS of Ukraine, M. T. Rylsky Institute of Art History, Folklore and Ethnology [in Ukrainian].

Bezruchko, O. V. (2008a). *Unknown Dovzhenko*. Phoenix [in Ukrainian].

Bezruchko, O. V. (2008b). *Oleksandr Dovzhenko: declassified documents of the special services*. Modern writer [in Ukrainian].

Bezruchko, O. (2009). The "Zaporozhets" case file: new documents about the director Oleksandr Dovzhenko, "From the archives of the VUCHK-GPU-NKVD-KGB". No. 2 [in Ukrainian].

Bezruchko, O. (2011). Case-form "Zaporozhets": "And I burned in that fire...". Vol. 1.: "The first wave" of declassifications. Kymysl [in Ukrainian].

Bezruchko, O. V. (2012). *The Archival Heritage of Oleksandr Dovzhenko: In 10 Volumes*. Vol. 1. KyMU [in Ukrainian].

Borisov Ef. (2012). On the set film "Schors". *Cinema*, 1937. 29 Sept.; also see: Bezruchko O. V. *Archival Heritage of Oleksandr Dovzhenko*. T. 8. KyMU. ISBN 978–617–651–032–1 [in Ukrainian].

Bryukhovetska, L. I. (Ed.). (2014). *Serhiy Paradzhanov and Ukraine. Collection of articles and documents*. Editorial Board of the magazine "Kino-Theater", Publishing House "Kyiv-Mohyla Academy" [in Ukrainian].

Certificate about O. Dovzhenko, the operational officer of the 4th department of the Ternovskaya Police Regional Office. April. Ark. 78 [in Ukrainian].

Classification of markers of verbal negative axiology. *Mistral*. [in Ukrainian]. <https://chat.mistral.ai/chat/85c7d840-a89c-4ef8-8ac7-c22a61c7209a>

Conclusion dated 12/27/1919 in case No. 112 Orlovsky V. G., Dovzhenko O. P., Kucherishko E. A. Central State Administrative Court of Ukraine, F. 263. Op. 1. File. 52928. Ark. 24–24 vol. [in Ukrainian].

Dovzhenko, O. (1994). *Lord, send me strength: diary, film stories, stories, folklore records, letters, documents* (ed. V. O. Shevchuk; edited by, introduction by, and notes by R. M. Korogodsky). *Folio* [in Ukrainian].

Dovzhenko, O. P. (2015). *Diary entries, 1939–1956* (Compiled by S. V. Trymbach ; edited by Oleksandr V. Krasovytsky ; designed by O. M. Ivanova). *Folio* [in Ukrainian].

Excerpt from an operational report on O. Dovzhenko, August 19, 1938, State Administration of the Security Service of Ukraine. F.1 1. File S-836. Vol. 1. Ark. 189 [in Ukrainian].

Excerpt from the operational report on the statements of O. Dovzhenko, October 8, 1931. SPO – 2 gr. GUR. GDA SBU of Ukraine. F. 11. File S-836. T. 1. Ark. 36. Certified copy. Typescript [in Ukrainian].

Fragment of the report of the operational officer of the State Police of the Ukrainian SSR on impressions after a closed public viewing of the sound film "Ivan" dated 6.11.1932. Central State Drama and Music Museum of Ukraine. F. 1196. Op. 2. Sp. 5. Ark. 1–2. Photocopy. Typescript [in Ukrainian].

From the working summary of the Kyiv regional department of the State Police of the Ukrainian SSR regarding the statements of O. Dovzhenko. May 20, 1932. Rab. sv. № 23 20/5-[19]32. Paragraph 50 [...]. State Administration of the Security Service of Ukraine. F. 11. Sp. S-836. T. 1. Ark. 59. Copy. Typescript [in Ukrainian].

Fujiwara, C. *Neglected Gaint: Alexander Dovzhenko at the MFA*. <https://bostonphoenix.com/boston/movies/documents/02557255.htm> (accessed 12/16/2024).

Gestapo – RSHA card for director-order bearer Dovzhenko O. RGVA. K–15. File 5082. Ark. 1 [in Ukrainian].

Holism. Wikipedia. [in Ukrainian]. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Holism>

Hrynevych, V. (2008). Once again about the "darkened" pages from the life of Oleksandr Dovzhenko. *World Literature and Culture in Educational Institutions of Ukraine, 12*, 5–9 [in Ukrainian].

Ideologeme "Portrait of Oleksandr Dovzhenko". Chat GPT 4.0 [in Ukrainian]. <https://.com/g/g-mzFm1dKjW-chat-gpt/c/6773b0d2-2bc4-8003-bf0d-befe18c01045>

Information on the verification of the political "reliability" of members of the Odessa film studio temporarily staying in Paris – Russians Dovzhenko Oleksandr and Yulia Solntseva dated August 25, 1930. RGVA. F. 1. Op. 27. Sp. 9372. Ark. 1–6 [in Ukrainian].

Ivanova, N. I. (1999). *The concept of life-creation in the aesthetics and poetics of Oleksandr Dovzhenko*: dissertation for the degree of candidate of philological sciences: speciality 10.01.01 "Ukrainian literature". Dnipropetrovsk State Univ [in Ukrainian].

Kholod, A. (2020). The quantum chronos method in remote communication research: (or analysis of remote communication processes within the space-time continuum). *Social Communications: Theory and Practice, 10(1)*, 32–67 [in Ukrainian]. <https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/article/view/33>

Koshelivets, I. (2005). *Oleksandr Dovzhenko yesterday and today. Darkened places in the biography* (pp. 154–155, 178–181). MMA "Teren" [in Ukrainian].

Kovalchuk, O. (2002). On the problem of the depth of aesthetic analysis of the work "Enchanted Desna" by O. Dovzhenko. *Dyvoslovo*, 6, 43–45 [in Ukrainian].

Lesyk, V. V. (n.d.). Aesthetic analysis of film stories by Oleksandr Dovzhenko. International cultural portal Experiment. 24.12.2016 [in Ukrainian]. <https://md-eksperiment.org/post/20161224-estetichnij-analiz-kinopovistej-oleksandra-dovzhenka>

Letter from O. P. (n. d.). Dovzhenko to S.V. Kosioru dated November 5, 1932. Central State Archives of Ukraine. F. 1. Op. 20. File 5306. Ark. 34. Original [in Ukrainian].

Letter of O. P. (n. d.). Dovzhenko to S. V. Kosior. Central State Historical and Cultural Heritage Administration of Ukraine. F. 1. Op. 20. File 5306. Ark. 34 [in Ukrainian]

Liber, G. (2002). *Alexander Dovzhenko : a Life in Soviet Film*. British Film Institute.

Myslyvskyyi, V. N. (2019). *The first decade of cinematographic creativity of Oleksandr Dovzhenko* (pp. 107–111). House of Advertising [in Ukrainian].

Nebesyo, B. (2017). *Oleksandr Dovzhenko's Silent Film Trilogy. Context* (p. 39). Oleksandr Dovzhenko National Center [in Ukrainian].

Negative image of Oleksandr Dovzhenko as an ideologue. Chat Mistral.ai. [in Ukrainian]. <https://chat.mistral.ai/chat/9a276156-c86e-4865-8bf1-53363fe30a6f>

Nikoryak, N. Receptive resources of the film script by O. Dovzhenko "Earth". International cultural portal Experiment. 03.09.2021 [in Ukrainian]. <https://md-eksperiment.org/post/20210903-receptivni-resursi-kinoscenariyu-o-dovzhenka-zemlya>

Pavlenko, S. O. *Dovzhenko: "Do you want to say that I lied?"*. International cultural portal Experiment. 03.09.2021 [in Ukrainian]. <https://md-eksperiment.org/post/20210903-o-dovzhenko-vi-hochete-skazati-sho-ya-brehav>

Plachynda, S. P. (1964). *Oleksandr Dovzhenko: life and creativity*. Soviet Writer [in Ukrainian].

Polyarush, O. E. Compositional and stylistic features of the works of O. P. Dovzhenko. International cultural portal Experiment. 24.12.2016 [in Ukrainian]. <https://md-eksperiment.org/post/20161224-kompozicijno-stilovi-osoblivosti-tvoriv-op-dovzhenka>

Polyukhovich, O. P. (2018). National and cultural identity in the diary entries of Oleksandr Dovzhenko. *Naukovye zapiski NaUKMA. Literary Studies*, 1, 97–103 [in Ukrainian].

Popyk, V. (2000). Under the Spotlights of Special Services. Art and Documentary Collection. Publishing House of the European University of Finance, Information Systems, Management and Business [in Ukrainian].

Prykhodko, I. F. Associativity of artistic thinking by O. Dovzhenka. International cultural portal Experiment. 24.12.2016 [in Ukrainian]. <https://md-eksperiment.org/post/20161224-asociativnist-hudozhnogo-mislennya-o-dovzhenka>

Report of the People's Commissariat of Internal Affairs of the Ukrainian SSR O. I. Uspensky to the People's Commissar of Internal Affairs of the USSR L.P. Beria on Dovzhenko's anti-Soviet sentiments while working on the film "Schors". August 15, October 23, 1938, Kyiv. Extremely secret to comrade L. P. Beria of the Central State Anti-Soviet Military Academy of Ukraine. F. 1196. Op. 2. Sp. 7. Ark. 1–6. Photocopy. Photocopy [in Ukrainian].

Report on the consequences of the inspection of certain issues of the activities of the Kyiv Studio of Feature Films named after Dovzhenko. Secret part of the Special Sector of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine. TsDAHOU. Appendix to entry. 228/1545. From 07.04.1966. Central State Archive of Public Associations and Ukrainian Studies [in Ukrainian]. <https://tsdahou.archives.gov.ua/2024/01/09/dokumenty-online-20/>

Rosenbaum, J. (n. d). Life and Death. Landscapes of the Soul : The cinema of Alexander Dovzhenko. <https://jonathanrosenbaum.net/2022/09/death-and-life/>

Rotha, P. (1931). *Celluloid* : the movie to-day (p. 135–154). Longman, green and Co.

Rudkevych, I. (2006). The Image of the Author in O. Dovzhenko's Film Story "The Enchanted Desna". *Slovo i Chas*, 11, 25–30.

Sadoul, G. (1949). *History of a art* : Le cinema (p. 170–184). Flamamarion.

The Ukrainian authorities have created an ideology – a negative image of Oleksandr Dovzhenko. Chat GPT 4.0 [in Ukrainian]. <https://chatgpt.com/g/g-mzFm1dKjW-chat-gpt/c/6773b0d2-2bc4-8003-bf0d-befe18c01045>

Trymbach, S. (2007). *Oleksandr Dovzhenko: The Death of the Gods. Author Identification in National Time and Space*. Globus-Press [in Ukrainian].

Trymbach, S. V. (2013). The Diary of Oleksandr Dovzhenko: Crises of Identification. *Archives of Ukraine*, 1, 239–246 [in Ukrainian].

Vydashenko, N. I. (2014). Diaries of O. Dovzhenko and A. Lyubchenko as a phenomenon of Ukrainian memoirs of the 20th century (semantic paradigm and genre nature): author's abstract. dissertation for the degree of candidate of philological sciences: speciality 10.01.01 "Ukrainian literature". B. v. [in Ukrainian].

Zvenygora: a collection of articles about the film "Zvenygora" directed by O. Dovzhenko. Ya. Savchenko, M. Bazhan, F. Yakubovsky and others. (1928). VUFKU [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії збірника: 15.11.24

Kholod Oleksandr, DSc (Philol.), Prof.,
Active Member of the Academy
of Sciences of Higher Education of Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-6851-0176
e-mail: oleksandr.holod@pnu.edu.ua

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

**MARKERS OF NEGATIVE VERBAL EVALUATIONS OF THE LIFE
AND CREATIVITY OF O. DOVZHENKO AS
A TOOL FOR FORMING THE IDEOLOGY
(based on declassified documents of the special services)**

Background. *Our study aimed to identify and describe markers of negative verbal assessments in the materials of declassified documents of the special services regarding the life and work of O. Dovzhenko as a tool for forming an ideologue.*

Methods. *In the first stage, we identified four classes of words with markers of negative assessments of the life and work of O. Dovzhenko in 24 randomly selected*

fragments of texts. In the second stage, we grouped the identified classes of words into a continuous list and turned to the artificial intelligence program (Chat GPT4.0) with instructions to create a portrait of O. Dovzhenko. The third stage of the study involved expanding the number of research tools to three electronic artificial intelligence programs ("Chat GPT4.0"; "Chat Mistral"; "Playground") with instructions to create visualizations of the ideologeme "O. Dovzhenko". At the fourth stage of the study, based on the verbal ideologeme "O. Dovzhenko" two programs ("Chat GPT4.0." and "Chat Mistral AI") created two visual images.

Results. We found that out of 100% (1456) of words in the selected fragments with verbal markers of negative assessments of the life and work of O. Dovzhenko in the analyzed texts, only 12.7% were represented by nouns, adjectives, verbs and adverbs with negative semantics. Only every eighth word in the selected texts of declassified documents regarding O. Dovzhenko has negative evaluative words/lexemes. Visualization of the ideologeme "Olexandr Dovzhenko" by verbal markers made it possible to state the negative sad image that circulated in the press, on the radio and in the minds of citizens of the Soviet Union during the 1920s–1930s.

Conclusions. The word markers of negative assessments of the life and work of O. Dovzhenko are not adequate to the real negative assessments of the filmmaker. If ideologemes based on word markers stimulated artificial intelligence programs to create portraits without taking into account the specifics of the negativity of the figure of O. Dovzhenko, then the verbal text description of the ideologeme allowed artificial intelligence programs to create an adequate portrait-image of the filmmaker. The latter was successfully exploited by the Soviet authorities from the 20s to the 30s of the twentieth century to achieve the "higher" socialist goal of "cleansing" Soviet society from Petliurists, Trotskyists, Ukrainian nationalists, etc.

Keywords: *creativity of O. Dovzhenko, ideologeme, markers, negative assessments, tools, visualization.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study, the collection, analysis, or interpretation of data, the writing of the manuscript, or the decision to publish the results.